

AVSTRALIYA BIOGEOGRAFIK VILOYATINING O'SIMLIKLARI VA HAYVONOT DUNYOSI

Eshdavlatova Gulasal Alim qizi

Termiz davlat universiteti akademik litseyi biologiya fani o'qituvchisi
gulasaleshdavlatova@gmail.com

Bozorov Vohid Xo'shmurodovich

Termiz davlat universiteti akademik litseyi geografiya fani o'qituvchisi
vohidbozorov@gmail.com

Berdishukurova Baxtigul

Termiz davlat universiteti akademik litseyi biologiya fani o'qituvchisi
baxtigulberdishukurova@gmail.com

Annotatsiya: Avstraliya biogeografik viloyatining tabiiy sharoitlari, o'simlik qoplami va hayvonot dunyosining shakllanishiga ta'sir etuvchi omillar ilmiy tahlil qilinadi. Avstraliya florasi va faunasi endemiklik darajasining yuqoriligi, tarixiy-geologik izolyatsiya natijasida yuzaga kelgan o'ziga xos ekologik moslashuvlar haqida ma'lumotlar keltiriladi.

Kalit so'zlar: Avstraliya viloyati, endemizm, flora, fauna, marsupiallar, evkalipt, koala, biologik xilma-xillik.

Avstraliya biogeografik viloyati — dunyoning eng qadimiy va eng alohida tabiiy hududlaridan biri hisoblanadi. U Avstraliya materigi, Tasmaniya oroli, Yangi Gvineya va unga tutash orollarni o'z ichiga oladi. Viloyatning geologik jihatdan uzoq vaqt boshqa qit'alardan ajralib qolganligi natijasida o'ziga xos o'simliklar va hayvonlar shakllangan.

Avstraliya tabiati global ekologik tizimlarda alohida o'ringa ega bo'lib, Yer biosferasining muhim tarkibiy qismi sifatida ilmiy jihatdan katta ahamiyatga ega.

Avstraliya materigi qadimiy quruqlik massasi bo'lib, uning relyefi asosan tekisliklardan iborat. Iqlim quruq va yarim quruq subtropik sharoitlar bilan tavsiflanadi.

Shimoliy qismi tropik musson iqlimiga ega bo'lsa, janubi-sharqiy va janubi-g'arbiy qismi mo'tadil iqlim zonalariga kiradi. Ana shu xilma-xillik flora va fauna tarkibida ham o'z ifodasini topgan.

Avstraliya florasi yuqori darajadagi endemizm bilan ajralib turadi — bu yerda o'sadigan o'simlik turlarining 85–90 foizi faqat shu hududda uchraydi. Asosiy o'simlik turlari:

- Evkalipt (*Eucalyptus*) — Avstraliya o'rmonlarining asosiy komponenti bo'lib, 700 dan ortiq turi mavjud. Ular quruq sharoitda suvni tejaydigan anatomik tuzilishga ega.

- Akatsiyalar (Acacia) — “vattl” nomi bilan mashhur bu butalar qurg’oqchilikka chidamli va tuproq eroziyasini kamaytirishda muhim rol o’ynaydi.

- Banksiya (Banksia), Greviliya (Grevillea) va Kasuarina (Casuarina) kabi turlar Avstraliya manzarasiga o’ziga xos ko’rinish beradi.

- Tasmaniya orolidagi nam hududlarda qadimiy notofagus (janubiy bok) o’rmonlari saqlanib qolgan bo’lib, ular Gondvana materigining relik o’simliklaridandir.

Floraning asosiy xususiyatlaridan biri — qattiq barglilik, suvsizlikka moslashgan ildiz tizimi va yuqori haroratga bardoshlilikdir. Bu xususiyatlar Avstraliya o’simliklarining uzoq davom etgan qurg’oqchilik sharoitlariga evolyutsion moslashganligini ko’rsatadi.

Avstraliya o’simliklar hukmronligi - bu o’simlik hukmronligiga, asosan, Avstraliya materigi va uning atrofidagi bir necha orollar kiradi. Bu hukmronlik hududidagi o’simliklar Yer sharining boshqa viloyatidan keskin ajralib turadi. Endemik turlarga boy.

O’ziga xos o’simlik turlari mavjud. 8 dan ortiq endem oila 570 dan ortiq avlod va 1000 lab o’simlik turi endemik hisoblanadi. Bu hukmronlik 3 ta viloyatga bo’linadi.

1. Shimoli-sharqiy Avstraliya viloyati. Bunga Avstraliyaning shimoli-sharqiy qismi, Tasmaniya va bir necha mayda orollar kiradi. Bu viloyatda 4 endem oila, 200 dan ortiq avlod va bir necha yuzlab turlar endem hisoblanadi.

2. Janubiy-G’arbiy Avstraliya viloyati. Bu viloyat Avstraliya hukmronligi ichida eng kichigi bo’lib, Avstraliyaning janubi-g’arbida joylashgan. Bunga qirg’oqqa yaqin bir necha orollar ham kiradi. Lekin bu viloyat endemik turlarga boyligi bilan ajralib turadi, ya’ni materiklar ichida yagona. Bu viloyatda 2841 tur o’simlik yashab, 2472 endem tur, 125 avlod, 4 ta oila endem hisoblanadi.

3. Markaziy Avstraliya viloyati. Bu uchchala viloyat tarkibida eng kattasi hisoblanadi. Bunga Avstraliya cho’llari, Hind okeani qirg’og’idagi bir necha orollar kiradi. Bu viloyat hududida 85 avlod va bir necha yuzlab turlar endem hisoblanadi.

Endem oila Avstraliya cho’llarida daraxtli va butali savanna o’rmonlarida ko’proq uchraydi. Avstraliya hayvonot dunyosi ham o’ziga xos va betakror endemizm bilan ajralib turadi.

Materikda marsupial (sumkador) hayvonlar ustunlik qiladi. Bu holat boshqa qit’alarda yo’qolib ketgan qadimiy hayvonlar evolyutsiyasining davomiyligini aks ettiradi. Asosiy vakillari:

- Kenguru (Macropus) — Avstraliyaning ramzi hisoblanadi; turli iqlim zonalarida yashovchi 60 dan ortiq turi mavjud.

- Koala (Phascolarctos cinereus) — faqat evkalipt daraxtlarida yashaydi va ularning barglari bilan oziqlanadi.

- Vombat va tasmaniyalik iblis kabi sumkador sutemizuvchilar Avstraliya o’rmon va butazorlarida uchraydi.

• Monotremalar — ya'ni tuxum qo'yuvchi sutemizuvchilar: o'rdaktumshuq (*Ornithorhynchus anatinus*) va echidna (*Tachyglossus aculeatus*) faqat shu viloyatda yashaydi.

Qushlardan emu, kakadu, lira qush, papuqaylar kabi turlar faqat Avstraliyaga xos. Sudraluvchilardan esa ilonlar, gekkolar, varanlar, suvda esa marjon riflari atrofidagi boy dengiz hayoti (delfinlar, dugonglar, baliqlar) bilan ajralib turadi.

Avstraliya biogeografik viloyati o'zining betakror biologik xilma-xilligi bilan dunyo ekotizimlarida muhim o'rin egallaydi. Uzoq vaqtli geografik izolyatsiya, iqlimiy omillar va evolyutsion jarayonlar natijasida bu hududda o'ziga xos flora va fauna shakllangan.

Shu bois, Avstraliya tabiati insoniyatning tabiiy merosi hisoblanadi. Uni muhofaza qilish, ekologik muvozanatni saqlash va noyob turlarni yo'qolib ketishdan asrash global ekologik siyosatning muhim yo'nalishlaridan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Brown, J. H. Biogeography of Australia. Cambridge University Press, 2016.
2. Commonwealth of Australia. State of the Environment Report, 2021.
3. Avstraliya ensiklopediyasi, 2023-yil nashri.
4. O'zbekiston Milliy Universiteti, "Biogeografiya" fanidan o'quv qo'llanma, 2022-yil.
5. Karimov, N. A. (2021). Umumiy biologiya: Biogeografiya va ekologiya asoslari. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
6. Avstraliya tabiati va geografiyasi. (2023). Avstraliya entsiklopediyasi. Sydney University Press.
7. Bird Life International (2022). Important Bird Areas in Australia: Status and Trends. London.